

Мар'яна Пелинець

«Я ЦІЛЕ МОЄ ЖИТТЄ БУВ ОПТИМІСТОМ...»:
ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

Охарактеризовано журналістську діяльність Степана Смаль-Стоцького, яка розкриває формування його поглядів на вирішення національного питання. Його доробок як редактора, видавця, публіциста проаналізовано на матеріалі українських та зарубіжних періодичних видань кінця XIX — початку XX ст.

Ключові слова: *Степан Смаль-Стоцький, журналістика, редакторська діяльність, видавничий доробок, преса.*

Охарактеризовано журналистскую деятельность Степана Смаль-Стоцкого, которая раскрывает формирование его взглядов на решение украинского вопроса. Сделанное им как редактором, издателем, публицистом анализируется на материале украинских и зарубежных периодических изданий конца XIX — начала XX в.

Ключевые слова: *Степан Смаль-Стоцкий, журналистика, редакторская и издательская деятельность, пресса.*

Stepan Smal-Stotskij's journalistic activities revealing formation of his views on resolving the national issue has been characterized. His work as an editor, publisher, publicist has been analyzed on the material of both Ukrainian and foreign periodicals of the late XIX — early XX century.

Key words: *Stepan Smal-Stockiy, journalism, editors' activity, publishing work, press.*

У 1922 р. на сторінках газети «Свобода» було вміщено публікацію «З далеких берегів (Розмови з видатними діячами в Європі спеціально для “Свободи”)» [17]. Одним із видатних діячів, у яких журналіст брав інтерв'ю, був Степан Смаль-Стоцький. На запитання щодо реальної тогочасної ситуації, пов'язаної з українським питанням, респондент відповідав коротко, але чітко. Однак відзначимо, що С. Смаль-Стоцький розпочав цю розмову такими словами: «Я ціле моє життя був оптимістом...». Справді, щоб тоді бути натхненником і організатором українського життя на Буковині, коли москвофіли, румуни, а й, бувало, і «соратники» ставали на заваді формуванню та вирішенню успішних завдань, потрібні були, звичайно, неабиякий оптимізм й життєва енергія.

Саме цей оптимізм С. Смаль-Стоцького спонукав нас до подальших пошуків та досліджень його журналістської діяльності,

яка, дозволимо собі стверджувати, завжди відображала неабияку його професійність та майстерність у вирішенні багатьох нагальних питань. І це не дивно. Як ще міг відчутти та сприймати початок ХХ ст. ідейний провідник Буковини? Зазначимо, що він активно популяризував становлення і впровадження фонетичного правопису, формував світогляд буковинців у культурно-просвітньому, освітньому, політичному руслі, чимало його проектів спрямовувалося на економічний розвиток Буковини, краю, почасти відірваного від Галичини, Великої України. Однак усе ж він залишався оптимістом усупереч несправедливим закидам циніків та песимістів.

Радянська пропаганда у свій час звинувачувала С. Смаль-Стоцького у т. зв. «націоналістичному ухилі». Як «буржуазний діяч», що «проводив реакційну політику в інтересах експлуататорських класів, був прислужником Габсбургів» [16], він залишався для українців засудженою, а то й незнаною особою, незважаючи на свій потужний доробок науковця та суспільного діяча. Лише в діаспорі виходили друком праці про діяльність С. Смаль-Стоцького, та все ж вони були більш інформаційного характеру [4; 9; 15].

Наприкінці ХХ ст. світ побачили дослідження В. Даниленка та О. Добржанського [6], В. Ботушанського [1] та інших авторів, які лише частково спричинилися до відкриття для наших сучасників цієї багатогранної особистості. Крім того, було опубліковано низку праць на сторінках періодичних видань, проведено міжнародні наукові конференції, присвячені постаті видатного буковинського діяча. Однак зазначимо, що й досі належно не вивчена активна журналістська діяльність С. Смаль-Стоцького, його редакторські та видавничі надбання також перебували поза увагою дослідників.

Мета нашої статті полягає в аналізі одного із багатьох аспектів діяльності С. Смаль-Стоцького — журналістського, а також у з'ясуванні її ролі в поступі українського пресовидання.

Об'єктом дослідження визначено журналістську діяльність як в українській, так і в закордонній періодиці 1880—1938 рр.

Предмет дослідження — різножанрові публікації С. Смаль-Стоцького та їх вплив на вирішення українського питання.

Варто зазначити, що, крім великого масиву публікацій, авторству С. Смаль-Стоцького належить майже 50 видань, зокрема такої тематики, як: *мовознавча* (Руска граматика. — Л., 1893; Л., 1907. —

Співавт. Т. Гартнер; Граматика української мови. — Відень, 1914; Граматика української (руської) мови. — Л., 1928; Питання про східнослов'янську прамову. — Л., 1937); *літературознавча* (Діди, батьки і внуки у Шевченка. — Л., 1914; Читанє Шевченкових поезій. — Л., 1914; Т. Шевченко. Інтерпретації. — Нью-Йорк ; Париж ; Торонто, 1965); *культурно-історична* (Буковинська Русь: Культурно-історичний образок. — Чернівці, 1897); *політична* (В чім наша сила. — Чернівці, 1893; Моя політика. — Чернівці, 1913).

Отже, журналістська діяльність С. Смаль-Стоцького розпочала-ся ще в 2-й Львівській німецькій гімназії, де він навчався упродовж 1876—1878 рр. Одним із професорів у гімназії був Гнат Онишкевич, який відіграв у його житті важливу роль: допоміг здійснити низку проектів, зокрема, за ініціативою С. Смаль-Стоцького вийшло у світ видання п. н. «І. Онишкевича Руська Бібліотека» [21].

С. Смаль-Стоцький уперше мав справу з редакторською та видавничою діяльністю, що дало поштовх для продовження цього заняття у майбутньому. Він був активно залучений до видавання чергових випусків «Бібліотеки»: пропагував ідею стосовно її організації, займався фінансовими питаннями видання, переписував твори, зокрема Івана Котляревського, читав коректуру.

Від 1878 р. С. Смаль-Стоцький перебував на Буковині. Вступивши на філософічний факультет Чернівецького університету, він розпочав активну громадську діяльність: як член студентських товариств «Союз», «Січ» працював над плануванням та підготовкою виступів, готував тексти організаційних документів. Відзначимо, що це заняття було пріоритетним проявом його журналістської активності.

У Чернівцях він долучився до діяльності низки товариств, зокрема: «Руська Рада», «Руська Бесіда», «Руська Школа», «Союз хліборобських спілок», «Карпатія», Селянська каса. Був обраним депутатом Буковинського крайового сейму, згодом — австрійського парламенту. Упродовж 1904 — 1912 рр. С. Смаль-Стоцький виконував обов'язки заступника маршалка Галицького крайового сейму. Він був одним із засновників української політичної партії «Національна рада русинів на Буковині». І для того, аби поширювати в масах провідні ідеї вказаних установ, він підтримував відносини з пресовими органами. Ці контакти сучасниками трактувалися

по-різному: для одних вони були «загарбницькі» та «маніпулятивні», для інших — навпаки, відображали реальне бачення С. Смаль-Стоцьким певної ситуації, яка потребувала нагального вирішення.

С. Смаль-Стоцький був блискучим координатором, особливо, коли йшлося про «ідеологічні герці» між буковинцями. Його стійка позиція, обґрунтована фактами та судженнями, опертими на національних засадах, допомагала підтримувати та гартувати дух багатьох ще не сформованих особистостей у той час. Він навчав, наполягав, дискутував, перемагав; його слова були важливими для прибічників та опонентів. І як яскраво цей процес зображує його журналістська діяльність.

На думку І. Крупського, «перші українські видання закладали фундамент, з якого згодом, незважаючи на різні перепони, утворюється цілісна система національно-патріотичної журналістики. Метою цієї преси є пробудження українства, його консолідація у боротьбі за державність України» [11]. Безсумнівно, у часи бездержавності вона була причетна до формування громадської думки. І одним з оптимістичних діячів, який так уміло вів її з доволі помітним успіхом, був С. Смаль-Стоцький — «з високим летом думки і не зужитої енергії» [8].

Перша стаття С. Смаль-Стоцького п. н. «Листи з Буковини» була опублікована в львівській газеті «Діло» (1880. — Ч. 39, 40). Стаття розпочиналася з похвал для Буковини, у ній описувалася краса природи, цитувалися вірші, але водночас ставилося питання: чи справді ця земля — прекрасний край? Адже «нашестя» волоського (румунського) права, культури, традицій у житті буковинців (найважливіше — у школах не вчили рідної мови та літератури!) впливало на загальний стан розвитку краю. «И якжежь може молодой чоловікъ полюбити свою народность, свой языкъ, если онъ его майже цѣлкомъ не знае, як онъ зможе его боронити, не знаючи властиво що? [...] І вина такого стану не въ ворогахъ, а у насъ самихъ», — стверджував С. Смаль-Стоцький. Зазначимо, що попри досить молодий вік (21 рік) він розпочав боротьбу із неграмотністю населення у краю, спостерігав за місцевими проблемами, особливо селян, і давав поради щодо вирішення тих чи інших питань.

Як відомо, «Діло» було потужним періодичним органом. Це перша українська щоденна газета, яка, за словами Ю. Шаповала,

«концентрувала й відображала громадянські настрої нації, в екстремальних умовах боролася за її права, реалізацію державницьких устремлінь... Суспільна необхідність вплинула на розвиток газети, якій вдалось усе — чітка програма, розвиток політичної теорії, глибока публіцистична аналітика й різножанровість, життєва відпирність, популярність серед читачів» [22].

С. Смаль-Стоцький у подальшому продовжував плідно співпрацювати з редакцією газети. «Діло» вміщувало чимало його матеріалів, серед яких — «Моя сповідь» (1913. — Ч. 44). «Прошу Вас, Пане Редактор, дайте з ласки своєї притулок отсим словам», — писав С. Смаль-Стоцький. В. Панейко, тодішній редактор газети, усе ж таки вмістив статтю, у якій йшлося про неправомірну і недостойну діяльність посла М. Василька у вирішенні політичних та громадських справ на Буковині. На думку С. Смаль-Стоцького, «найбільше нещастє укр. народу», М. Василько, безпосередньо спричинився до нищення добробуту буковинців. Зокрема, як посол не дбав про загальні народні інтереси, а також був причетний до «шкоди і руїни» Селянської каси (Союзу українських хліборобських райфайзенських спілок на Буковині). Публікація містила детальний опис взаємин між колишніми соратниками, а згодом — непримиренними опонентами. Усупереч закидам та звинуваченням з приводу банкрутства Селянської каси у 1914 р., С. Смаль-Стоцький всіма методами доводив свою невинуватість. Це і стало поштовхом до написання статті, адресованої насамперед галицькому читачеві.

Однак попри певну співпрацю із газетою «Діло» С. Смаль-Стоцький у подальшому мав власну суб'єктивну думку стосовно її діяльності, про що можна дізнатися з його листа до Д. Донцова. С. Смаль-Стоцький писав: «...які були поганці, такі і далі лишилися. Нічого їх не навчило страшне народне горе... Я віддавна держався осторонь від них, а тепер ще тим більше... Скажімо, що "Діло" з сяких, чи таких причин мусить часом писати инакше, ніж треба» [24].

Значимо, що про це ж йшлося у кореспонденції С. Смаль-Стоцького та Л. Когута, опублікованій на шпальтах газети «Рідний Край». Дякуючи за привітання головного редактора з нагоди 70-річчя, С. Смаль-Стоцький знову доводив свою непричетність до занепаду Селянської каси та відзначав, що прагнув «спинити цей фінансовий розгін укр. народу на Буковині» [12; 18]. С. Смаль-Стоцький,

перебуваючи у Празі, отримував числа «Рідного Краю», перечитував його, вважав за «велику культурну працю» діяльність видання, а також публікував у ньому свої матеріали.

С. Смаль-Стоцький як автор друкувався в інших львівських часописах, зокрема: «Вперед», «Голос», «Громадський Голос», «Живе Слово», «Зоря», «Ілюстрована Україна», «Літературно-Науковий Вістник» (від 1933 р. — «Вістник»), «Назустріч», «Правда», «Руслан», «Руська Школа», історичний календар-альманах «Червона Калина». Низка його публікацій вміщена у виданнях «Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка», «Записки НТШ. Праці Фільольогічної Секції». Це пояснює той факт, що С. Смаль-Стоцький намагався підтримувати тісні зв'язки з Галичиною, вбачаючи у ній «наставника», а то й «соратника» у прийнятті рішень.

Варто зазначити, що часто питання суто «буковинські» С. Смаль-Стоцький виносив на широку громадську аудиторію, зокрема галицьку. Від неї він просив поради та підтримки у вирішенні того чи іншого питання, а потім щиро дякував за надану послугу, як-от О. Барвінському, Ю. Романчуку, В. Гнатюку, а бувало, й дискутував. Доречно навести як приклад рядки одного з листів С. Смаль-Стоцького до Б. Грінченка: «Признаю ся Вам щиро, що я, і взагалі ми тут на Буковині держимо сторону Барвінського» [10]. Не випадково О. Барвінський став одним із прибічників діяльності С. Смаль-Стоцького, та й народовецького руху на Буковині загалом. Його голос як посла австрійського парламенту та Галицького крайового сейму не раз вирішував те чи інше питання на користь буковинських діячів.

С. Смаль-Стоцький опублікував низку праць на сторінках київських часописів «Українська Хата» та «Україна». Варто зазначити, що важливу роль у дискусії на сторінках «України» відіграла й рецензія О. Шахматова, російського славіста-філолога, академіка Санкт-Петербурзької академії наук, п. н. «До питання про початок української мови» (1914. — № 1). Вчений взяв участь в обговоренні підручника С. Смаль-Стоцького «Граматика руської мови» (1914). Є. Тимченко у листі до В. Гнатюка писав: «Це повний розгром Смаль-Стоцького, себ-то його історичних міркувань. Кінець арт[икула] Шахматова мені не подобається, але історична частина дуже хитро збудована; цікаво чи врятує свою позицію С. — а це б

дуже для нас важно» [13]. Щоб довести хибність тверджень у виданні, О. Шахматов послуговувався «скомплікованою і довільно штучною гіпотезою», яку польський учений у рецензії на книжку С. Смаль-Стоцького назвав «zbyt zawiła i stuczna» [5].

Незважаючи на висловлені побоювання Є. Тимченка, С. Смаль-Стоцький таки зумів «відбитися». Він стверджував, що українська мова бере свій початок із праслов'янської мови, та обґрунтував тринадцять спільних особливостей української та сербської мов. С. Смаль-Стоцький обрав ґрунтовну методика для свого дослідження, проте допустився помилки — факти добирав довільно, часто не послуговувався хронологією розвитку мови. С. Смаль-Стоцький пояснював критику дослідників тим, що вони «все своє життя в протинім напрямі працювали», тому й залишилися упередженими щодо інших поглядів [20].

Однак повернемося до Буковини, якій галичанин С. Смаль-Стоцький присвятив близько сорока років своєї невтомної праці для її національного відродження. Його діяльність у вирішенні українського питання особливо яскраво проявилася у постійному зв'язку з періодичними виданнями краю.

До найбільш поважних пресових органів на Буковині належав часопис «Буковина». Своєрідним підтвердженням його «ваги» і позиції серед буковинської преси є реакція С. Смаль-Стоцького на появу першого числа газети. «Я саме тоді був у Відні, — писав він, — одержавши перше число “Буковини”, цілував його, як щось рідне, як щось таке, що від нього серце віщувало кращу долю народові» [7]. Необхідно відзначити, що часопис відіграв важливу роль у формуванні преси в Україні, його популярність ширилась і за межі краю, адже видання передплачували й на Наддніпрянщині.

На початку існування часопису С. Смаль-Стоцький редагував статті політично-громадської тематики разом з О. Поповичем та І. Тимінським. У 1888 р. як додатки до газети вийшли два випуски літературно-наукової збірки «Зерна» під редакцією С. Смаль-Стоцького.

На шпальтах часопису опубліковано чимало статей С. Смаль-Стоцького, зокрема: «Ще дещо про ревізію кадастру ґрунтового» (1886), «В чім наша сила» (1893), «Як закладати крамницю» (1894), «Буковинська Русь: Культурно-історичний образок» (1897),

«На переломі» (1905), «Великодна думка» (1908), «Свідок» (1909), «Шевченко — пророк України» (1909). Зупинимось на статті С. Смаль-Стоцького «Політика реальна» [19], яка, отримавши розголос, 1913 р. у Чернівцях була випущена окремим виданням під такою ж назвою. «Політика реальна» — це не тільки погляд часопису «Буковина» на політичні проблеми, а також політична програма буковинських народовців [2, с. 626]. Із публікацією С. Смаль-Стоцького була пов'язана дискусія автора з І. Франком.

У часописі «Житє і Слово» (1896. — Кн. 2. — С. 73—92) була вміщена стаття І. Франка «Реалісти чи карієристи», де він критично аналізував зміст публікації «Політика реальна». Політична та громадська позиція С. Смаль-Стоцького зазнала нищівного розгрому, «національні засади» автора І. Франко розглядав через призму його невміння оперувати термінами. С. Смаль-Стоцький був критикований, зокрема, через те, що часто розглядав важливі чи то політичні, чи то громадські справи поверхово, некомпетентно, послуговуючись своїм конкретним розумінням речей, не завжди опертим на факти.

Реагуючи на сувору критику І. Франка, один із співробітників редакції «Буковини» відповів йому ще суворіше у публікації «Наші рутенські радикали», в якій гостро критикував не тільки самого автора статті, а й радикалів загалом (1896. — Ч. 202, 204, 206). «Автор статі не підписав ся, хоча з тексту єї видно виразно, що єї не писав проф. Стоцький... Автор єї занадто трусливий, щоб виступити явно і з власним підписом... мушу рівночасно висказати своє велике здивованє, як міг д. Осип Маковей, редактор “Буковини” погодити зі своєю честю уміщенє сеї підлої публікації на листках, під котрими він підписаний як одвічний редактор і котрої огидність в браку підпису автора мусить очевидно спадати на єго імя», — писав згодом І. Франко в «Політичній хроніці» часопису «Житє і Слово» (1896. — Кн. 4. — С. 316—317).

Дискусія С. Смаль-Стоцького та І. Франка на сторінках часописів залишила вартісний матеріал, що висвітлює розвиток української публіцистичної та політичної думки кінця ХІХ — початку ХХ ст.

У 1888 р., з початком створення товариства «Руська Школа», було вирішено видавати часопис під такою ж назвою, редакторство видання доручено С. Смаль-Стоцькому. У першому числі опубліковано його статтю «Нова руська школа». Уже фонетичним право-

писом вийшло друге число часопису, де містилася стаття С. Смаль-Стоцького та Т. Гартнера «Про плян науки руської мови в гімназіях», а також кілька його заміток як редактора. Видання довго не проіснувало через брак читачів (мало лише 55 передплатників).

У 1904 р. С. Смаль-Стоцький обійняв посаду редактора часопису «Хлібороб». «Зробити наших господарів спосібними до поступу — се завдане Хлібороба, і для того в Хліборобі найдете всякі фахові науки, то більші, то менші своїм об'ємом, про всякі питання хліборобської господарки», — зазначав головний редактор у «Слові від редакції “Хлібороба”» (1904. — Ч. 1), тим самим окресливши головні завдання часопису. Реалізація задумів редакції щодо подальшої успішності пресового видання підтвердилася: селяни отримували корисну інформацію щодо ведення господарства, дізнавалися про справи господарів з інших місцевостей. «Дуже нас тішило, що вже багато хліборобів-мужиків, що читають нашу часопись, — писав С. Смаль-Стоцький, — що багато з таких людей вже таки доконалося, що того, що ми пишемо, то не є собі так сказано, аби щось казати...» (1904. — Ч. 18). Однак виникали й труднощі з веденням справ у «Хліборобі», які були зумовлені браком читачів. До того ж не всі, отримуючи число часопису, його передплачували: одні, переглянувши, повертали редакції, інші просто ігнорували вимоги працівників «Хлібороба» щодо передплати.

Як видавець, С. Смаль-Стоцький співпрацював із часописами «Вістник Союза руских хліборобських спілок на Буковині», «Руська Рада», «Україна», прилучився до створення газети «Народний Голос», у якій було опубліковано його статтю «Чого ми хочемо»: «...докладно аналізуватиметься те, що необхідно зробити для піднесення добробуту народу, а також як залучити до політичного життя “русский нарід”» (1909. — Ч. 1). Проте від 1913 р. у газеті дедалі частіше почали з'являтися критичні матеріали про нього (саме тоді, коли почалися фінансові ускладнення у роботі Селянської каси).

Досягши успіхів у справі організації народовського руху, С. Смаль-Стоцький зіткнувся з діяльністю москвофілів. На сторінках їх періодичних видань, зокрема: «Буковинские Вѣдомости», «Православная Буковина», «Православная Русь», «Руская Правда», він поставав як «уніаць», «плагіаторь», «бувший москаль», що служить «либераламъ і жидамъ». С. Смаль-Стоцький відповідав на «звинувачення» супротивників, роз'яснюючи детально свої погляди

на шпальтах уже «своїх» часописів. Відзначимо, що справа наклепу була досить поширеною у той час, коли в краю не було сталої ідеї щодо формування національного життя.

С. Смаль-Стоцький вбачав необхідність боротьби з москвофільським рухом, підкреслюючи шкідливість їхньої діяльності для українського питання. Тут доречно процитувати І. Франка, який схвально оцінив доробок С. Смаль-Стоцького (попри опінію стосовно його «Політики реальної»): «...заняв рішуче і ясне становище, ставши відразу на народнім українсько-руським ґрунті, і його заходам треба завдячити, що москвофільство на Буковині страшило всяке значіне, що фонетичний правопис побідив перестарілу етимологію не тільки в книжковім письменстві і в більшій частині преси, але також у школах, і що наслідком такого прояснення культурна сила Русинів на Буковині і в Галичині змогла ся дуже значно» [16].

Звичайно, у такий складний і суперечливий період на Буковині виходило чимало часописів, які випускалися під егідою різних політичних партій (народовців, москвофілів, радикалів, соціал-демократів, націонал-демократів). Співпраця громадсько-політичних діячів з тим чи іншим часописом давала можливість популяризувати серед буковинців свої програми, а також вести полеміку з виданнями опонентів. Для прикладу, «Народна Рада», «Народний Голос», «Нова Буковина», «Православна Буковина», які перебували під протекцією послів М. Василька, Є. Пігуляка, О. Поповича, не толерували діяльності буковинських діячів галицького походження, зокрема С. Смаль-Стоцького. Для політиків було важливим підтримувати контакти із провідними пресовими виданнями, адже на їх шпальтах певною мірою формувався авторитет діяча.

На початку Першої світової війни С. Смаль-Стоцький змушено емігрував, проте й за кордоном він був активним діячем та одним із очільників українства, не полишаючи журналістської діяльності. Шпальти таких часописів, як: «Буковина» та «Канадській Фармер» (Канада), «Свобода» (США), «Тризуб» (Франція), «Slavia» (Чехословаччина), «Вісти Музею визвольної боротьби України» та «Праці Українського Історично-Філологічного Товариства» (Прага), «Вістник Союзу Визволення України» (Відень), містили публікації С. Смаль-Стоцького.

Перебуваючи у таборі для полонених у Фрайштадті (Верхня Австрія), С. Смаль-Стоцький долучився до просвітньої секції та-

борової організації «Просвіта ім. М. Драгоманова», де вів курси з історії України, літератури, мови, а також читав лекції з драматургії. Важливо, що він належав до організаторів-видавців таборової газети «Розвага», у виході якої брав безпосередню участь [14].

Понад 50 років активної співпраці С. Смаль-Стоцького із пресою, його заангажованість нею засвідчують, що він зарекомендував себе як талановитий журналіст, редактор, видавець. Особливо протестується його вміння оптимально поєднувати наукову, громадсько-культурну, політичну діяльність із журналістикою. Він «містив свої праці по всіх майже українських часописах і журналах» [3] — попри те, що журналістика не була його професійним фахом. І тут не обійшлося, звичайно, без його оптимізму.

1. *Ботушанський В.* Степан Смаль-Стоцький — видатний діяч Буковини: штрихи до портрета / Володимир Ботушанський. — Чернівці, 2010. — 68 с.
2. Буковина: її минуле і сучасне / під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. — Париж ; Філядельфія ; Дітройт : Зелена Буковина, 1956. — 965 с.
3. *Герасимович І.* Др. Степан Смаль-Стоцький / І. Герасимович // Рідна Школа. — 1938. — Ч. 17. — С. 253—255.
4. *Господин А.* Академік Степан Смаль-Стоцький / Андрій Господин. — Вінніпег, 1989. — 36 с.
5. *Граничка Л.* Степан Смаль-Стоцький і українська мова / Л. Граничка / Вістник. — 1934. — Т. 1, кн. 3. — С. 202—205.
6. *Даниленко В.* Академік Смаль-Стоцький: життя і діяльність / Валентин Даниленко, Олександр Добржанський. — Київ ; Чернівці, 1996. — 232 с.
7. *Животко А.* Історія української преси / Аркадій Животко. — Регенсбург, 1946. — С. 144.
8. *Жук А.* Зі споминів про професора С. Смаль-Стоцького / Андрій Жук // Літопис «Червоної Калини». — Л., 1939. — Ч. 10. — С. 2—3.
9. Записки Наукового товариства імені Шевченка : збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1960. — Т. 172. — 103 с.
10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — Ф. 3 (Колекція листів), оп. 1, № 39416. — Арк. 1.
11. *Крупський І.* Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX — перша чверть XX ст.) / Іван Крупський. — Л. : Світ, 1995. — С. 5.
12. Лист д-ра Степана Смаль-Стоцького // Рідний край. — 1929. — Ч. 9/10. — С. 4—5.

13. Лист Є. Тимченка до В. Гнатюка. Варшава, 15.02.1914 // ЛННБ. Від. рукописів. — Ф. 34, спр. 552. — Арк. 29—30.
14. Лист С. Смаль-Стоцького до В. Гнатюка. Фрайштадт, 08.05.1917 // ЛННБ. Від. рукописів. — Ф. 34 (Гнатюк В.), спр. 519, п. 22. — Арк. 4.
15. *Луців Л.* Академік проф. д-р Степан Смаль-Стоцький / Д-р Лука Луців / Доповіді Наукового товариства Шевченка в ЗДА. — Нью-Йорк, 1959. — № 11. — 24 с.
16. Під колоніальним гнітом: Північна Буковина у другій пол. XIX на поч. XX ст. : док. і матеріали / упоряд.: Ботушанський В. М. та ін. — Ужгород : Карпати, 1986. — С. 185.
17. *Радянин.* З далеких берегів (Розмови з видатними діячами в Європі спеціально для «Свободи») / Радянин // Свобода. — 1922. — Ч. 49. — С. 2.
18. *Смаль-Стоцький С.* Не забувайте! / Степан Смаль-Стоцький // Рідний край. — 1929. — Ч. 15. — С. 2—3.
19. *Смаль-Стоцький С.* Політика реальна / Степан Смаль-Стоцький // Буковина. — 1896. — Ч. 53—88.
20. *Смаль-Стоцький С.* Розвиток поглядів про сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення / Степан Смаль-Стоцький. — Прага, 1927. — С. 33.
21. Смаль-Стоцький Степан // Буковинський православний календар на рік звичайний 1894. — С. 49.
22. Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. / уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко, Л. В. Сніцарчук ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. — Л., 2007. — Т. 1 : 1812—1890. — С. 323—329.
23. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / написав Іван Франко. — Л., 1910. — С. 212.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 269, оп. 2, спр. 242. — Арк. 148—148зв.

Христина Храмович

«ЖИВЕМО НА ДОСВІТКУ НОВОЇ ДОБИ»:
 АРТИМ ХОМИК ТА ЙОГО ПУБЛІКАЦІЇ У ЖУРНАЛІ
 «НА ПЕРЕЛОМІ» (Відень, 1920)

Простежено життєвий шлях Артима Хомика та проаналізовано творчий доробок українського публіциста, збережений на сторінках часопису «На переломі» (Відень, 1920).

Ключові слова: *Артим Хомик, Відень, «На переломі», філософська публіцистика.*